

**Dzieje Wsi Pomorskiej
IV Międzynarodowa Konferencja
Naukowa, Włóścibórz, 2005 r.**

mgr Maria Witek (Szczecin)
etnograf
Biuro Dokumentacji Zabytków

**CHAŁUPA RYGLOWA. RELIKT CZY ELEMENT WALORYZUJĄCY
KRAJOBRAZ WSI – PROBLEMATYKA KONSERWATORSKA**

Zachowana na obszarze Pomorza Zachodniego i Środkowego tradycyjna architektura wiejska – w tym ryglowa, szczególnie cenna, będąca swoistym wyróżnikiem - jest materialnym dowodem dokonań wielu minionych pokoleń; śladem w przestrzeni waloryzującym wiejski krajobraz kulturowy. Wg J. Bogdanowskiego:

(...) „region zachodniopomorski ma swój niepowtarzalny wyraz wśród naszych pejzaży. Jest tu coś co stwarza wrażenie, że na całych obszarach czas zatrzymał się i zachował swoisty wyraz średniowiecznych tradycji. Zapewne przyczyniło się do tego swoiste – jak chcą niektórzy – ubóstwo tych ziem czy równie swoista stabilizacja w ciągu wieków, trwająca częściowo do dziś. Być może jedno i drugie, ale też dodajmy do tego szczególny „genius loci” tej ziemi. W porównaniu bowiem ze zurbanizowanymi połaciami zwłaszcza południa kraju, tu dominuje klarowna rozległość dawnego kulturowego krajobrazu, w której głębia historycznych treści jest niemal naocznie dostrzegana. Wiedząc co należy chronić, konserwować i kontynuować, możemy utrzymać dla przyszłych pokoleń to piękno oraz niezwykłość zachodniopomorskich krajobrazów, niemal takich, jak piszący te słowa zachował w pamięci sprzed pół wieku. Tylko chciejmy je ratować i chronić”¹.

Szczególnie ważne wydaje się uwypuklenie kontekstu historycznego i socjologicznego. Zmiany po II wojnie światowej dotyczące granic państwowych, systemów politycznych, migracji ludności (szczególnie na obszarach Polski zachodniej i północnej), a co za tym idzie długotrwałe procesy adaptacji i budowania nowej, „prywatnej ojczyzny” wykaczały poza ramy jednego pokolenia. Tym samym racje polityczno-prawne stały się wyznacznikiem przyszłych mechanizmów gospodarczych, społecznych i kulturowych.

¹ Krajobraz Kulturowy Polski. Województwo Zachodniopomorskie, red. J. Bogdanowski, Kraków – Warszawa 2002, s. 7.

Odmienność otoczenia i elementów kultury materialnej (w tym budownictwa) częstokroć postrzegane były jako wrogie i nieprzyjazne – niegodne zachowania. Nie bez znaczenia pozostawała także polityka państwa, jak choćby nieumiejętnie prowadzona (w latach 1945-1950) przez organy administracyjne weryfikacja ludności autochtonicznej. W wyniku zadrażnień z ludnością napływową i nieudolności władz administracyjnych z Polski wyjechali - wraz z Niemcami - autochtoni o niezdecydowanym poczuciu narodowym.

Dopiero w 1957 r. osadnicy na Ziemiach Zachodnich zostali zrównani w prawach własności z właścicielami gospodarstw rolnych na pozostałych obszarach Polski. Skończył się tym samym okres chaosu, a nowy stan prawny zagwarantował podstawowy stopień stabilizacji.

Przez długie dziesięciolecia wartość kulturowa i zabytkowa tradycyjnej architektury wiejskiej na Ziemiach Zachodnich traktowana była zdecydowanie marginalnie. W tym czasie zniszczeniu uległo wiele cennych obiektów etnograficznych (w tym wzniesionych w technice ryglowej): wiejskich kościołów, chałup rybackich, typu przyrzyckiego, saskich, wiatraków, młynów. Nierzadko jedynym śladem po unikalnej zabudowie są specjalistyczne dokumentacje, inwentaryzacje i serwis fotograficzny wykonane m.in. na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Służby konserwatorskie od początku swego istnienia borykały się z prozaicznym problemem niedofinansowania, w obliczu którego ochrona budownictwa wiejskiego - jako zadanie mało priorytetowe i nośne medialnie w rozumieniu czynników decyzyjnych - schodziła na plan dalszy. Sytuacja uległa stopniowej poprawie od końca lat 80-tych XX w., a zwłaszcza w ostatnich latach, kiedy zmianie uległo także podejście do wspólnego (polsko-niemieckiego) dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza na obszarach tzw. pogranicza.

Przykładem zmiany jakościowej jest chociażby uchwalona 23.X.2000 r., przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego „Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego do roku 2015”, w której zapisano że:

(...) „krajobraz kulturowy woj. zachodniopomorskiego jest materialnym świadectwem bogatej historii tych terenów, wynikiem ścierania się wpływów niemieckich, polskich, skandynawskich. Zachowane elementy krajobrazu takie jak układy staromiejskie z gotyckimi kościołami farnymi, otoczone pierścieniem murów obronnych, liczne wsie o zachowanym średniowiecznym układzie, wiejskie XIII-wieczne kościoły granitowe i XVII-XVIII-wieczne kościoły o konstrukcji ryglowej, zabudowania poklasztorne – wszystko to są charakterystyczne rysy krajobrazu województwa, które podkreślają odrębność regionu.

W połączeniu z walorami krajobrazu składa się na potencjalną wartość, która odpowiednio promowana, może stanowić o atrakcyjności turystycznej województwa”.

tamże:

(...) „celem ochrony wartości kulturowych jest zachowanie historycznych form zagospodarowania, świadczących o historii Pomorza Zachodniego oraz decydujących o charakterze krajobrazu kulturowego. Celem zasadniczym powinno być zachowanie tożsamości kulturowej województwa zachodniopomorskiego”.

W 2002 r. powstało opracowanie pn. „Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego woj. zachodniopomorskiego”, pod red. prof. Janusza Bogdanowskiego, w ramach V Resortowego Programu Ministerstwa Kultury i Sztuki. Program ten zakłada utworzenie kulturowego systemu obszarów chronionych, który wraz z Ekologicznym Systemem Obszarów Chronionych będzie służyć integracji programów ochrony i kształtowania środowiska życia człowieka w przestrzeni geograficznej oraz dawać podstawy do integracji działań służb ochrony. Stworzenie takiego systemu jest wymogiem koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju i odpowiada przemianom ustrojowym w Polsce oraz przyspieszonemu rozwojowi gospodarczemu, niosącemu różne zagrożenia zarówno dla środowiska przyrodniczego jak i kulturowego.

Obowiązująca od 23 lipca 2003 r. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala (w rozdz. 2) formy i sposób ochrony zabytków poprzez: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, zapis w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

O zachowaniu poszczególnych obiektów lub zespołów zabudowy, w tym ryglowej decydują zarówno wymienione powyżej czynniki, jak i określone działania konserwatorskie, w tym: ochrona pojedynczych. budynków (łącznie z wpisaniem do rejestru zabytków) lub kompleksowa ochrona w ramach skansenu (co wiąże się niestety z naruszeniem kontekstu środowiskowego). Tego typu działania zapewniają jeden, być może podstawowy aspekt ochrony dziedzictwa kulturowego, tj. zachowanie reliktyw tradycyjnego budownictwa ludowego, ale nie jest to jednak kreatywny sposób adaptacji dóbr kultury do życia codziennego.

Oczywiście, stworzenie odpowiednich instrumentów prawnych: ustaw, strategii, planów jest zaledwie pierwszym krokiem; niezbędne jest odpowiednie skoordynowanie działań instytucji państwowych, samorządowych, stowarzyszeń, osób prywatnych aby efekty ochrony

zabytkowego krajobrazu wsi zachodniopomorskich były zauważalne. Jednym z najważniejszych zadań jest niewątpliwie edukacja już na poziomie szkoły podstawowej, a wzbogacenie programów nauczania o elementy podstaw regionalizmu zaczyna przynosić pierwsze efekty w postaci zainteresowania swoją miejscowością, charakterystycznymi elementami kultury materialnej - w tym budownictwa ryglowego. To co „stare” może być powodem do dumy, wzmaga zainteresowanie swoją prywatną ojczyzną, uczy tolerancji, a często daje asumpt do kreowania własnej przyszłości.

W tym miejscu rodzi się pytanie czy owa tradycyjna zabudowa wiejska, a zwłaszcza ryglowe chałupy to już relikty (przeżytki), czy też może ważny element ciągłości kulturowej (warto docenienia i ochrony), a może nowa jakość w procesie zmian cywilizacyjnych – dostrzegana szczególnie przy rewitalizacji obszarów wiejskich; otwierająca nowe możliwości dla społeczności lokalnych. Atrakcyjność turystyczna regionu to także zabytkowy krajobraz wiejski z jego charakterystycznymi chałupami „w kratę”, cennymi kościołami i układami ruralistycznymi niezmiennymi – w wielu wypadkach od 700-800 lat.

Najbardziej pożądanym sposobem ochrony zabytkowych obiektów tradycyjnej (w tym ryglowej) zabudowy wiejskiej wydaje się zachowanie ich w miejscu powstania (in situ). Niestety niejednokrotnie największym problemem pozostaje harmonijne współdziałanie służb konserwatorskich i właścicieli obiektów. Jak wcześniej wspomniano samo stworzenie odpowiednich aktów normatywnych jest daleko niewystarczające w tej materii. Wpisanie obiektu do rejestru zabytku nakłada na właściciela poważne obowiązki (w tym natury finansowej) utrzymania go w odpowiednim stanie. Partycypacja (dofinansowania) – natomiast – państwa (Ministra Kultury), czy też samorządów jest dalece niewystarczająca. Najczęściej więc jedynym mecenasem zabytku jakim jest ryglowa chałupa jest jej właściciel. Poważne zagrożenie związane jest z nagminnymi próbami modernizacji nierzadko 200-letnich budynków mieszkalnych do współczesnych wymagań: dociepla się ściany zewnętrzne używając niewłaściwych materiałów (panele, grube tynki cementowe), powodując zawilgocenie i korozje drewnianego szkieletu; wstawia się nową stolarkę okienną i drzwiową z PCV, powodującą w krótkim czasie zagrzybienie wewnątrz (brak odpowiedniej cyrkulacji powietrza). Często bez zgody służb konserwatorskich przeprowadza się prace remontowe, wprowadzając dewaloryzujące zmiany w zakresie bryły budynku (różnego rodzaju wystawki, przybudówki), formy i wielkości dachu, pokrycia oraz podziałów elewacji.

Współpraca Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków oraz Biura Dokumentacji Zabytków (instytucja kultury Zachodniopomorskiego Urzędu Marszałkowskiego) zaowocowała na przestrzeni wielu lat udanymi realizacjami, do których można niewątpliwie zaliczyć m.in.:

odrestaurowanie wąskofrontowej chałupy pyrzyckiej we wsi Nieborów (gm. Pyrzyce), czy wpisanie do rejestru zabytków XVIII-wiecznej chałupy typu saskiego w Krupach oraz licznych obiektów we wsi Słowino (gm. Darłowo) – w tym na wniosek samych właścicieli.

Nowocześnie pojęta ochrona krajobrazu kulturowego jako wspólnego dziedzictwa stała się inspiracją dla powstających programów i projektów, promocji tzw. produktów markowych.

Najbardziej znanym – uwieńczonym sukcesem - projektem ochrony ryglowego budownictwa ludowego jest „Kraina w Kratę”, aktywizujący lokalną społeczność poprzez rozwój turystyki regionalnej, wytyczanie ścieżek tematycznych, a także rozwój zaplecza krajoznawczego (infrastruktury).

Z punktu widzenia całościowego podejścia do ochrony wiejskiego budownictwa ryglowego na terenie woj. zachodniopomorskiego szczególnie cenny zasób znajduje się na obszarze pow. sławieńskiego, a w szczególności w gm. Darłowo. Są tu całe wsie o dobrze zachowanej strukturze przestrzennej, ze średniowiecznymi założeniami (owalnicowymi, zaułkowymi, ulicowymi), nasycone XIX-wieczną, ryglową zabudową (XVIII-wieczne obiekty występują np. w Krupach – chałupa saska, Słowinie – kurna chata, Starym Krakowie, Sławsku).

W gminie Postomino od kilku lat jest realizowany projekt „Zobaczyć Łącko” połączony z praktycznymi warsztatami budowlanymi, na których właściciele zabytkowych obiektów ryglowych mogą poznać stare techniki przydatne w pracach remontowych, a zebrane materiały mogą w przyszłości przyczynić się do opracowania podręcznika budownictwa szachulcowego (lub praktycznego poradnika).

Idea „żywego” skansenu realizowana od 2003 r. przez Biuro Dokumentacji Zabytków we wsi Słowino przyczyniła się do podniesienia poziomu świadomości kulturowej i historycznej ich mieszkańców, integracji społeczności lokalnej wokół tej koncepcji, która może być pomysłem na rewitalizację wsi oraz stworzenie korzystniejszej przyszłości dla następnych pokoleń – w tym w oparciu o przeszłość. Coraz popularniejsza forma wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych – przy wykorzystaniu zabytkowych budynków, przyczynia się bezpośrednio do ich przetrwania.

Pojawienie się nowych (z miast) mieszkańców wsi, remontujących i adaptujących zabytkowe ryglowe chałupy oceniać można dwojako: zarówno pozytywnie jak i negatywnie w ujęciu konserwatorskim. Niekiedy dochodzi do tzw. przeinwestowania (w wyniku samowolnych, nieumiejętnych działań), którego efekt końcowy bywa obcym kulturowo (wręcz „cukierkowym”) wtrętem w wiejskim krajobrazie. Współpraca między właścicielami tych

obiektów, samorządem lokalnym i środowiskiem konserwatorskim może zapobiegać tego typu zdarzeniom.

Reasumując - przełamywanie stereotypów między środowiskami, jest źródłem powodzenia wszelkich działań chroniących zabytkowy krajobraz kulturowy.

W celu przybliżenia problematyki konserwatorskiej – na potrzeby tegorocznej Konferencji – dotyczącej zabytkowego budownictwa wiejskiego, dokonano umownego podziału na kilka kategorii.

I. „Chałupa – relikw w krajobrazie”

Do tej grupy zaliczono zabudowę ryglową o wysokich walorach historycznych, kulturowych, czy nawet zabytkowych, która w ostatnich kilkudziesięciu latach uległa - na naszych oczach - dewastacji, zniszczeniu, a także systematycznie znika z krajobrazu wsi. Po 1945 r. zaistniało wiele przesłanek, które spowodowały destrukcję tego budownictwa:

1/ Brak uregulowań prawnych (aktów własności) i dzielenie dużych zagrod między dwie rodziny, przez co użytkownik domu (zagrody) nie miał poczucia, że jest gospodarzem swojego obejścia, a z czasem nieuregulowane sprawy spadkowe spowodowały, że spadkobiercy mieli odrębne koncepcje co do przyszłości budynków.

2/ Brak emocjonalnego związku z zastanym budownictwem oraz przeświadczenie – podsycane przez ówczesną propagandę – że budownictwo ryglowe, tzw. pruski mur to synonim niemieckiego (obcego) dorobku kulturowego. Poza tym ryglowy „zabytek” jest przeszkodą w uzyskaniu odpowiedniej ceny za atrakcyjną działkę budowlaną.

3/ Względy materiałowe, czyli naturalne procesy dekapitalizacji ustroju budowlanego, a zwłaszcza budynków najstarszych, o skromnym programie użytkowym, które nie-remontowane, bądź niezamieszkałe uległy samoczynnej destrukcji lub zostały rozebrane.

4/ Względy społeczno-gospodarcze; m.in. przejmowanie gospodarstw przez następne pokolenie i naturalna chęć wprowadzania zmian oraz odejście do miasta lub nowych osiedli wiejskich.

5/ Względy cywilizacyjne, moda – czyli naturalny proces podnoszenia standardu życia, stąd dewaloryzujące remonty lub wyburzenia starej zabudowy i lokowanie nowych obiektów.

6/ Względy technologiczne związane z wprowadzaniem nowych materiałów budowlanych i ich zastosowanie w historycznych budynkach, bez właściwego poszanowania historycznej substancji, np. dachy z eternitu i blachy, wtórne tynki, panele i docieplenia ścian, stolarka okienna i drzwiowa w nowych otworach.

Chałupy takie – nie będące w rejestrze zabytków, ani nie podlegające innym formom ochrony prawnej - po uzyskaniu odpowiednich zezwoleń i wykonaniu specjalistycznych dokumentacji zostaną rozebrane. Dokumentacje architektoniczno-etnograficzne, karty ewidencyjne pozostające w archiwum WKZ są nierzadko jedynym dowodem dawnych technik budowlanych oraz architektonicznego charakteru wsi.

Jako reprezentatywne dla tej kategorii wybrano kilka zróżnicowanych pod względem chronologicznym i typologicznym budynków, wzniesionych pierwotnie całościowo w technice ryglowej.

Suchań ul. Rynek 3 gm. loco: chałupa wzniesiona w 1 połowie XIX w., w obrębie historycznego nawsia na atrakcyjnej działce budowlanej. W wyniku wieloletniego pustostanu, braku remontu i zabezpieczenia (głównie dachu) doszło do znacznego osłabienia całego ustroju konstrukcyjnego, min. zawilgocona więźba, przegniłe stropy, skorodowany drewniany szkielet i ubytki w wypełnieniu. Oprócz tego usunięto pierwotną stolarkę okienną i drzwiową, oraz dawne instalacje.

Szwecja ul. Szkolna 17 gm. Wałcz: chałupa wzniesiona na pocz. XIX w., z zachowanym historycznym systemem ogniowym (tzw. czarna kuchnia). Przez wiele ostatnich lat była swoistym pustostanem; brak bieżącej konserwacji, a także bardzo silnie skorodowany szkielet konstrukcyjny doprowadził do konieczności wyburzenia budynku.

Lutkowo nr 41 gm. Dobrzany: wąskofrontowa chałupa z częścią inwentarską z 1 połowy XIX w., jeden z nielicznych tego typu budynków jakie przetrwały do czasów współczesnych. Budynek od wielu lat nieużytkowany do celów mieszkalnych (wtórnie zaadaptowany na pomieszczenia gospodarcze), nieremontowany, zaniedbany, a nawet zrujnowany w dawnej części inwentarskiej. Obiekt w stanie katastrofy budowlanej.

Łętowo nr 17 gm. Sławno: chałupa wzniesiona w 1 ćwierci XIX w. i rozbudowana ok. 100 lat później. Obiekt odziedziczony w spadku, przez wiele lat nieremontowany, zaniedbany. W wyniku zawilgocenia ścian i stropów doszło do znacznego osłabienia konstrukcji. Nowi właściciele wybudowali na działce siedliskowej dom letniskowy, a historyczna chałupa została przeznaczona do rozbiórki.

Łącko nr 55 gm. Postomino: budynek mieszkalny pierwotnie z częścią inwentarską (w zagrodzie małoprolnej lub rybackiej), wzniesiony w 1 ćwierci XIX w., rozbudowany w 4 ćwierci XIX w. Obiekt o skomplikowanej sytuacji prawnowłasnościowej, od kilku lat nieużytkowany, w stanie postępującej destrukcji ustroju konstrukcyjnego, co grozi katastrofą budowlaną. Chałupa pozostaje w zainteresowaniu władz gminy, lokalnego stowarzyszenia

oraz środowiska architektów, którzy chcieliby wykorzystać obiekt do celów edukacyjnych i warsztatowych.

Słowino nr 71 gm. Darłowo: chałupa z pocz. XIX w., pierwotnie w zagrodzie małorolnej, posadowiona w obrębie historycznego nawsia, z zachowanym archaicznym systemem ogniowym (tzw. czarna kuchnia). Ogólny stan techniczny budynku należy określić jako zły, o znacznie skorodowanych elementach drewnianego szkieletu ścian, stropów i więźby dachowej. Obiekt został wytypowany w ramach projektu „Żywy skansen Słowino” do kompleksowej rewaloryzacji w ramach planowanych warsztatów konserwatorskich oraz planowanym przyuczeniu fachowców do remontu budynków ryglowych.

Słowino nr 67 gm. Darłowo: najstarsza we wsi i jedna z najstarszych w regionie chałup, wzniesiona ok. połowy XVIII w., pierwotnie jako budynek bezkominowy („kurny”), wielokrotnie przebudowywany, obecnie niezamieszany, pełni rolę magazynu. Budynek nieremontowany (nieogrzewany), ulega stopniowej destrukcji – ugięcie stropów i odchylenie ścian od pionu. Z uwagi na niewielką skalę działki siedliskowej oraz brak koncepcji wykorzystania tego obiektu właściciele planują jego rozbiórkę.

Dla wszystkich wymienionych budynków wykonano podstawową dokumentację konserwatorską w postaci tzw. białych kart, a w niektórych przypadkach inwentaryzację architektoniczną, która może posłużyć jako przyczynek do ewentualnych działań remontowych, inwestycyjnych przy tych obiektach.

II. „Chałupa ryglowa – element rewitalizacji wsi”.

Zabudowa ryglowa, która stanowi charakterystyczny element krajobrazu Pomorza Zachodniego i Środkowego to nie tylko relikw przeszłości, ale również wyraz świadomej działalności i opieki nowych właścicieli. Przede wszystkim wynikało to z „gospodarskiego” podejścia do zastanego budownictwa, tzn. było to miejsce nowego życia i pracy, o które należy dbać i remontować. Z kolei zmienna kondycja gospodarcza ludności wiejskiej, połączona z obecnym problemem bezrobocia i brakiem mieszkań stała się elementem warunkującym zachowanie i remontowanie dawnej zabudowy ryglowej.

Jak wcześniej wskazano, historyczna spuścizna materialna (w tym zabudowa ryglowa) może być elementem kompleksowych programów odnowy wsi. Jednak, aby taka sytuacja mogła zaistnieć właściciel przykładowej chałupy ryglowej musi być świadomy jej wartości historycznej i architektonicznej oraz związanego z tym procesu ochrony dziedzictwa kulturowego. Oprócz tego konieczna jest ścisła i partnerska współpraca między właścicielami tych obiektów, władzami samorządowymi i służbami konserwatorskimi. Niewątpliwie ważną

rolę odgrywają tutaj działania edukacyjne i promujące historyczne, artystyczne i naukowe wartości danej miejscowości, czy typu zabudowy.

Zdarza się obecnie coraz częściej, że właściciele obiektów ryglowych sami dostrzegają wartości swoich domów, które mogą być miejscem (po właściwym remoncie) godziwego mieszkania lub nowym źródłem dochodu. Ważną rolę odgrywają tutaj wycieczki do wsi i miasteczek z zabudowa ryglową, przepływ informacji o sposobach remontu tego typu obiektów, a także praca w krajach Europy Zachodniej i obserwacja stanu zachowania i użytkowania budynków ryglowych. Należy zwrócić uwagę na pojawienie się na wsi „nowych” (miastowych), którzy kupują obiekty na tzw. domy letnie lub całoroczne, przeprowadzają kompleksowe remonty (w tym przy użyciu naturalnych materiałów i przy pomocy miejscowych fachowców), integrują się ze społecznością lokalną, są „zakochani” w nowym środowisku kulturowym, a także emanują pozytywnym stosunkiem do historycznej zabudowy.

W grupie chałup zaliczonych do tej kategorii znajdują się obiekty o najwyższych walorach zabytkowych (w tym wpisane do rejestru zabytków), waloryzujące krajobraz kulturowy, stanowiące o odrębności regionu. Część z nich pełni nową rolę w zagrodach agroturystycznych, stając się główną atrakcją, przykładem przemyślanej rewitalizacji. Często w takich historycznych obejściach chłopskich pojawiają się „miniskanseny” z dawnym sprzętem rolniczym, zaś gospodarze starają się przybliżyć turystom historię miejsca, domu. Oczywiście tego typu dbałość o zabytki, gdzie właściciel (w porozumieniu ze służbami konserwatorskim) jest jednocześnie „mecenaszem” kultury to jedna z najkorzystniejszych form ochrony – chałupy pełnią swoje pierwotne funkcje mieszkalne, są na bieżąco konserwowane, a przeprowadzone unowocześnienia (łazienki, wc, ogrzewanie) nie naruszają zasadniczo konstrukcji obiektu.

Jeżyczki nr 11 gm. Darłowo: chałupa wzniesiona w 1 ćw. XIX w., przebudowana w końcu XIX w., stanowiła dostatnią siedzibę bogatego chłopa (w typowej dla regionu zagrodzie czworobocznej). Obiekt po częściowej rewaloryzacji - wykonanej przez właściciela – i adaptacji na potrzeby gospodarstwa agroturystycznego, wymaga dalszych prac, szczególnie w obrębie ścian obwodowych. Zabudowania gospodarcze częściowo zachowane, z wyeksponowanym wystrojem ścian ryglowych. Na podwórzu i przy budynkach gospodarczych rozmieszczone historyczne (i współczesne) narzędzia rolnicze.

Marszewo nr 15 gm. Postomino: chałupa z 1833 r., w ramach trzybudynkowej zagrody. Jest to jeden z trzech, całościowo zachowanych domów ryglowych we wsi, w sąsiedztwie zabytkowego kościoła, które waloryzują krajobraz kulturowy Marszewa. Obiekt przed

modernizacją i remontem ścian oraz dachu, które właściciel przeprowadzi zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.

Stary Kraków nr 7 gm. Sławno: chałupa z 1 poł. XIX w., w ramach XIX-wiecznej zagrody (na kolonii); która po 1945 r. została zdewaloryzowana przez wtórne tynki i malaturę z kratownicą. Obiekt przejęty przez nowego właściciela, który jest w trakcie kompleksowego (samodzielnego) remontu: wykonano modernizację wnętrza, a obecnie trwają prace rewaloryzujące pierwotne ściany obwodowe – odsłaniana i konserwowana jest pierwotna konstrukcja drewniana oraz uzupełniane wypełnienie ścian.

Słowino nr 2 gm. Darłowo: całościowo zachowana chałupa z poł. XIX w. obecnie jedyny i najcenniejszy element w dawnej zagrodzie pełnorolnej (bauerskiej). Obiekt systematycznie remontowany i konserwowany przez właściciela, z dużym wyczuciem smaku oraz poszanowaniem historycznej substancji budowlanej. Obiekt wytypowany został do rejestru zabytków.

Słowino nr 60 gm. Darłowo: budynek z poł. XIX w., jedna z największych, ryglowych chałup we wsi, stanowi obecnie jedyny element po dawnej zagrodzie pełnorolnej (czworobocznej). Dom o oryginalnej formie architektonicznej i konstrukcji, z elementami historycznej stolarki, inskrypcjami oraz systemem ogniowym. Obiekt użytkowany jak dom letniskowy (całoroczny), systematycznie remontowany na potrzeby nowych właścicieli.

Słowino nr 70 gm. Darłowo: chałupa z 1825 r. (zachowana inskrypcja w nadprożu drzwi), stanowi integralny element w całościowo zachowanej, czworobocznej (zamkniętej) zagrodzie. Obiekt od kilku lat zaadaptowany na potrzeby gospodarstwa agroturystycznego, systematycznie remontowany, z dużą dbałością i pieczołowitością o zachowanie historycznej konstrukcji, detalu, stolarki, wystroju wnętrza. Chałupa wpisana została do rejestru zabytków, stanowi jedną z atrakcji turystycznych wsi.

Słowino nr 75/76 gm. Darłowo: chałupa z 1 ćw. XIX w., przebudowana w końcu XIX w.; drugim zachowanym elementem w dawnej zagrodzie jest budynek bramny. Cała działka siedliskowa jest wpisana do rejestru zabytków. Właściciele należą do grupy nowych (napływowych z miasta) mieszkańców, którzy są miejscowymi animatorami kultury, ochrony dziedzictwa, a także integrują społeczność lokalną. Obiekt restaurowany z zachowaniem tradycyjnych technik budowlanych, przy użyciu naturalnych materiałów. Dopełnieniem całości jest ogród z tradycyjną roślinnością - o co obecnie na wsi coraz trudniej.

III. Obiekty w rejestrze zabytków – problemy konserwatorskie

Osobną grupę stanowią niezwykle cenne relikty tradycyjnej zabudowy wiejskiej pozostające pod prawną ochroną państwa (wpisane do rejestru zabytków). Należy zdawać sobie sprawę, że remonty chałup, np. typu saskiego, charakteryzujących się ogromnymi gabarytami, formą dachu naczółkowego – przekraczają możliwości finansowe prywatnych właścicieli. Niestety możliwości państwa w tym zakresie są równie skromne.

Jako przykłady ilustrujące wybrano dwa obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Krupy nr 26 gm. Darłowo: chałupa pochodząca z 1 poł. XVIII w., przebudowana w 1808 r. oraz na początku XX w., najcenniejszy (jeden z ostatnich) obiekt typu saskiego na terenie województwa zachodniopomorskiego. Wraz z zachowanym budynkiem bramnym z pocz. XIX w. stanowi bezcenny przykład historycznej zabudowy Krup. Obecnie wszelkie wysiłki skierowane są na utrzymanie nie pogorszonego stanu budynku.

Sarbinowo ul. Zabytkowa nr 4 gm. Mielno: chałupa wzniesiona na wzorze saskim (z wysoka sienią) w 1804 r., wpisana do rejestru zabytków już w latach 70-tych XX w. Pierwotnie miała zostać przeniesiona do planowanego skansenu w Koszalinie. Obecnie wymaga pilnie prac remontowych pod nadzorem konserwatorskim, przywracających m.in. pierwotną kompozycję elewacji. W miejscowości letniskowej jaką jest Sarbinowo tego typu zabytek powinien stanowić atrakcję turystyczną.

Mimo skromnych możliwości finansowych – „Państwo jako mecenas kultury” poprzez związane z nim instytucje odnotowuje na swoim koncie sukcesy w zakresie ochrony i rewaloryzacji tradycyjnej (ryglowej) zabudowy wiejskiej. Często bowiem nawet niewielkie wsparcie finansowe stanowi pewien rodzaj impulsu mobilizującego właścicieli zabytków do działania.

Nieborowo nr 34 gm. Pyrzyce: wybitnie cenny relikw dawnej zabudowy wąskofrontowej typu pyrzyckiego (w rejestrze zabytków), chałupa z częścią inwentarską, wzniesiona w 1829 r., opisana w literaturze przedmiotu już na pocz. XX w. Obiekt odrestaurowany przy zaangażowaniu finansowym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Biura dokumentacji Zabytków.

Nieborowo nr 33 gm. Pyrzyce: chałupa pyrzycka analogiczna do wcześniej opisanej nr 34. Mimo starań i zabiegów służb konserwatorskich wpisana do rejestru zabytków dopiero w 2004 r. (problem stanowiły nieuregulowane sprawy własnościowe i sprzeciw właścicieli). Wymaga praktycznie kompletnych prac rewaloryzacyjnych pod ścisłym nadzorem konserwatorskim.

